

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเรื่อง การยอมรับบทบาททางการเมืองของผู้นำสตรีลี้ขอในหมู่บ้านลี้ขอแม่แตะ ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดและทฤษฎีทางรัฐศาสตร์เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ดังนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

2.1.1. ทฤษฎีการเมืองระดับชุมชนของชาวลี้ขอ

- บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน
- ลักษณะของผู้นำในสังคมลี้ขอ

2.1.2 แนวคิดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศของชาวลี้ขอ

- ฝึ้นกับการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม
- อิทธิพลของระบบทุนนิยมและระบบตลาด

2.1.3 แนวคิดผู้นำสตรี

- บทบาทสตรีในครอบครัวและในชุมชน
- บทบาทสตรีในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- บทบาทสตรีในทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม
- ผู้นำสตรีและการมีบทบาททางการเมือง
- การยอมรับความสามารถของผู้นำสตรีท้องถิ่น

2.2 วรรณกรรม เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถและการยอมรับบทบาทในการเป็นผู้นำสตรี

2.2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศในชุมชนชาวเขา

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

2.1.1 ทฤษฎีการเมืองระดับชุมชนของชาวลีซอ

ในสังคมลีซอมีขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งทุกคนมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตาม ตามปกติถ้ามีเรื่องยุ่งยากหรือกรณีพิพาทในหมู่บ้าน คณะผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะประชุมกันเพื่อพิจารณาคดี อย่างไรก็ตาม กลุ่มนี้จะปฏิบัติตามคำตัดสินของที่ประชุมหรือไม่นั้นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ผู้ใหญ่บ้านที่ทางการได้ตั้งขึ้นเหมือนไม่มีสิทธิ์เด็ดขาดเหนือลูกบ้านของตน สิ่งที่ทำให้ชาวลีซอรวมกันได้ คือความรู้สึกผูกพันของคนที่มีเชื้อสกุลเดียวกัน และความรู้สึกรับผิดชอบในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนไว้ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ, 2518: 41)

ในกรณีที่มีการพิพาทเกิดขึ้น ฝ่ายผิดจะต้องทำการชดเชยให้กับอีกฝ่ายหนึ่งตามคำตัดสินของคณะผู้อาวุโส แต่ถ้าตกลงกันไม่ได้ เรื่องก็จะไปถึงเจ้าหน้าที่รัฐบาล ตามปกติแล้วลีซอไม่ปรารถนาที่จะให้เรื่องบานปลายไปถึงเช่นนั้น เพราะทำให้เสียทั้งเวลาและเงินทอง ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีของทั้งสองฝ่ายแต่ประการใด สำหรับการปกครองตามประเพณีของลีซออาจจัดเข้าไประบบอนาธิปไตย (anarchy) ไม่มีหัวหน้าเผ่า แต่มีขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งทุกคนต้องปฏิบัติตาม เผ่าลีซอในพม่าก็เช่นกัน ลักษณะการปกครองของลีซอจะเคารพนับถือผู้อาวุโสในหมู่บ้าน แต่จะเชื่อฟังหรือไม่นั้นตามแต่พิจารณาของปัจเจกบุคคล อาจกล่าวได้ว่าประชาชนเป็นผู้ถือสิทธิ์อำนาจในการปกครอง ในอดีตหน่วยงานที่เข้าไปพัฒนาหมู่บ้านมักกล่าวว่าลีซอเป็นคนหัวรั้น และไม่ให้ความร่วมมือ อย่างไรก็ตาม ลีซอไม่กล้าทำสิ่งที่ขัดต่อความปรารถนาของผู้อื่นสังคม และจะต้องได้รับความยินยอมจากสมาชิกในชุมชนก่อนจะทำอะไรที่สำคัญ สังคมได้อบรมกล่อมเกล่าให้ทำในสิ่งที่ถูกที่ควร ตามขนบธรรมเนียมประเพณีตั้งแต่วัยเด็ก การทำสิ่งที่ขัดกับประเพณีถือว่าการกระทำความผิด

มีข้อที่น่าสนใจว่า ในเมื่อลีซอไม่มีผู้ปกครอง เหตุใดจึงสามารถอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านนั้น ข้อเท็จจริงคือลีซอมีความสัมพันธ์กันในด้านความเป็นญาติพี่น้องกัน และสายสกุลเดียวกัน มีสิ่งแวดล้อม อาชีพและการทำงานตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่จะต้องปฏิบัติตามเป็นสิ่งสำคัญ ลีซอจึงอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน โดยกระจายตัวเป็นชุมชนต่าง ๆ โดยแตกแยกแต่มีวัฒนธรรมรูปแบบเดียวกัน

1) บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน

บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้นำที่มีตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้าน หมอเมือง หมอผี หมอยา และคณะผู้อาวุโส โดยสามารถแบ่งแยกบุคคลเหล่านี้ได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ผู้นำที่มีตำแหน่งเป็นทางการ

ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง คือ บุคคลที่ได้รับความไว้วางใจจากทางราชการหรือชาวบ้าน โดยวิธีการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง ให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในด้านการปกครองดูแลความสงบเรียบร้อย ติดต่อประสานงานและพัฒนาด้านต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกในหมู่บ้าน และเป็นบุคคลที่หน่วยงานทางราชการที่เกี่ยวข้องได้เข้าไปดำเนินการแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือ สารวัตรกำนัน รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารเทศบาลตำบล (อบต.)

ผู้นำที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน โดยทั่วไปแม้จะมีหนังสือสำคัญแต่งตั้งจากทางราชการ (บางแห่งก็ไม่มี) แต่มิได้เป็นผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่ระบุไว้ใน พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ จึงมักจะไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในหมู่บ้านเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันผู้นำที่มีตำแหน่งเป็นทางการ ได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้งจากทางราชการเหล่านี้ ล้วนเป็นบุคคลสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนของชาวบ้าน ในการพัฒนาต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความต้องการและความเดือดร้อนของชาวบ้าน จึงนับเป็นตัวจักรสำคัญยิ่งในการพัฒนาหมู่บ้าน

จากการศึกษาของประเสริฐ ชัยพิภุสิต (2537) ซึ่งเป็นนักวิจัยจากศูนย์วิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่ และเป็นนักวิชาการที่คลุกคลีกับชนเผ่าลีซอมาเป็นเวลานาน ได้เสนอรายงานวิจัยเรื่อง “คณะกรรมการหมู่บ้านกับการพัฒนา: ศึกษากรณีชาวเขาเผ่าลีซอ” ซึ่งเป็นการวิจัยด้านสังคมมานุษยวิทยา โดยเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ และได้เลือกหมู่บ้านลีซอสำหรับการศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้ 4 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านห้วยล้านและหมู่บ้านสามกู่ในจังหวัดเชียงราย หมู่บ้านเลาและหมู่บ้านด้นลุงในจังหวัดเชียงใหม่ โดยตั้งปัญหาการวิจัยว่า ถึงแม้ว่าการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) จะมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ การพัฒนาเพื่อช่วยเหลือหรือพึ่งพาตนเองเป็นหลัก แต่วิธีการดำเนินงานของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละเผ่าอาจแตกต่างกัน กิจกรรมที่ได้ดำเนินงานก็มีลักษณะแตกต่างกันด้วย จากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นนี้ ไม่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ (ไม่มีหนังสือแต่งตั้ง) จากทางฝ่ายปกครองคือ อำเภอ ชาวบ้านจึงมีความเห็นว่าเป็นคณะบุคคลที่ไม่มีหลักฐานการแต่งตั้งจากทางราชการ จึงไม่มีอำนาจหน้าที่ที่ถูกต้อง และไม่สามารถบังคับให้ใครปฏิบัติตามคำสั่งได้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ลีซอมักจะพูดวิจารณ์กันในลักษณะนี้ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ระบบเครือญาติ การเคารพนับถือของคนในแซ่สกุลเดียวกัน การแต่งงานกัน ทำให้เชื่อมโยงมาสู่การเป็นญาติฝ่ายบิดาหรือญาติฝ่ายมารดา ความเกรงใจและการพึ่งพาอาศัยกัน มีผลทำให้อยู่ในกรอบของประเพณีและทิศทางที่นำไปสู่ความร่วมมือ ความสามัคคี และเชื่อฟังในการปฏิบัติตัวของสมาชิกในหมู่บ้านต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน

นอกจากนี้สมาชิกในหมู่บ้านทั้ง 4 แห่งนั้นส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับที่ “ให้ความร่วมมือ” มากกว่าการมีส่วนร่วม โดยมากแล้วแทบทุกหลังคาเรือนจะให้ความร่วมมือด้านการพัฒนาเป็นอย่างดี ซึ่งจะเป็นบันไดก้าวต่อไปสู่การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในที่สุด ชาวบ้านจะรับรู้หรือทราบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านจะเริ่มทำกิจกรรมอะไร ซึ่งเขาจะต้องช่วยโดยเสียสละแรงงานและทรัพย์สินเพื่อดำเนินงานกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ส่วนรวมของหมู่บ้าน แต่ลักษณะนิสัยของลีสอนั้นรักความยุติธรรม และไม่ต้องการให้คนอื่นเหนือกว่า หรือได้เปรียบกว่าในทุก ๆ ด้าน ถ้าตนเสียเปรียบจะไม่ยินยอมแม้แต่น้อย ดังนั้น หากมีการใช้แรงงานหรือต้องเสียสละจ่ายเงินสมทบกิจกรรมของ หมู่บ้าน ทุกหลังคาเรือนต้องร่วมใช้แรงงานหรือจ่ายเงินเท่ากัน โดยไม่คำนึงถึงฐานะของครอบครัวที่ยากจน หรือดิดยาเสพติด หรือมีเหตุขัดข้องใด ๆ นิสัยและทัศนคติเช่นนี้มีผลดี คือ ทุกคนมีสิทธิและหน้าที่เท่าเทียมกัน เสียสละเท่ากัน แต่ผลเสียคือการไม่คำนึงถึงความพร้อมของบุคคลและ ครอบครัวที่ยากจน เจ็บป่วย ดิดยาเสพติด มีบุตรที่ยังเล็กหลายคนที่ต้องดูแลด้วยตนเอง เสมือนเป็นการไร้น้ำใจ และไม่ได้รับความเห็นใจจากคนในหมู่บ้าน

ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่ผู้ศึกษาพบ คือ ระดับความรู้ของคณะกรรมการหมู่บ้านและสมาชิกในหมู่บ้านยังอยู่ในระดับต่ำ สามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้น้อย มีการจัดอบรมน้อยและขาดความต่อเนื่อง ทำให้สมาชิกในหมู่บ้านโดยทั่วไปไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้านและประเด็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา อีกทั้งสมาชิกในหมู่บ้านมีฐานะยากจนมาก หากหัวหน้าครอบครัวดิดยาเสพติด หรือไม่มีที่ดินทำกิน สามีตาย บุตรยังเล็ก ปลูกพืชผักไม่ได้ผลดี มีอาชีพรับจ้างหาเงินไปวัน ๆ หนึ่งเท่านั้น เมื่อถูกขอความร่วมมือในการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาต่าง ๆ ของส่วนรวมในหมู่บ้าน จะทำให้ครอบครัวเหล่านี้กระเทือน ขาดรายได้ต้องเป็นหนี้ ยืมเงิน ยืมข้าวสารจากเพื่อนบ้านมาบริโภคภายในครอบครัวของตน จึงพบว่าบางครั้งได้รับคำปฏิเสธหรือไม่พบตัว หรือเก็บเงินจากชาวบ้านได้เพียงบางส่วน

2. ผู้นำตามประเพณี

ในสังคมลีสอแต่ละหมู่บ้านจะมีองค์กรชาวบ้านที่ทำหน้าที่ปกครองควบคุมความประพฤติของสมาชิก ตัดสินข้อพิพาทในชุมชนเพื่อความสงบสุข และจัดระเบียบสังคมในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้นำที่มีบทบาทที่สำคัญนับแต่อดีตเป็นต้นมา ได้แก่

2.1 ผู้นำชุมชน เรียกว่า **ข่าทู้** เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ตำแหน่งนี้จะถูกคัดเลือกและแต่งตั้งจากชาวบ้าน เป็นบุคคลที่ต้องมีคุณธรรมและเป็นที่นับถือของลูกบ้าน ทำหน้าที่ร่วมกับผู้อาวุโสและผู้นำทางพิธีกรรม ทำการตัดสินคดีความและคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีอำนาจเฉพาะเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ข่าทู้ จะมีเพียงหนึ่งคนต่อหนึ่งหมู่บ้านเท่านั้น ซึ่งจะพ้นจากตำแหน่งเมื่อลาออก ตาย ย้ายหมู่บ้าน หรือเมื่อลูกบ้านเสื่อมศรัทธาเท่านั้น

2.2 ผู้นำทางสังคม คือ ผู้อาวุโส ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า คนเฒ่าคนแก่ (ฮูโหม่ว ฐติ) คือบุคคลที่มีอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไปและเป็นที่เคารพนับถือของลูกบ้าน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีคณะผู้อาวุโสจำนวนประมาณ 5-10 คนทั้งชายและหญิงที่เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับนับถือจากแซ่สกุลตระกูลต่าง ๆ ว่าเป็นผู้จารีตประเพณีอย่างดี ในอดีต จะทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินคดีความที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน (ประเสริฐ ชัยพิภุต, 2541: 133) และมีบทบาทสำคัญในการปกครอง อบรมชี้แนะเยาวชนในหมู่บ้านและคอยช่วยเหลือเป็นที่ปรึกษาและร่วมพิจารณาคดีกับผู้ใหญ่บ้าน แต่ในปัจจุบันยังคงมีบทบาททำหน้าที่เป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษาในเรื่องพิธีกรรม หรือกิจกรรมที่จัดขึ้นตามประเพณี เช่น พิธีปีใหม่ กินข้าวใหม่ กินข้าวโพดใหม่ และการตัดสินคดีหรือเจรจาความแก่สมาชิกในหมู่บ้านที่ทำผิดจารีตประเพณีทางสังคม เช่น เรื่องขี้สาว การหย่าร้าง ให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกันด้วยดี แต่หากในหมู่บ้านใดที่อยู่ห่างไกลที่ไม่มีผู้นำประเพณีแต่งตั้งจากทางราชการ คณะผู้อาวุโสก็จะทำหน้าที่ปกครองหมู่บ้านแทน

2.3 ผู้นำด้านพิธีกรรม คือ หมอเมือง (เหมอเหมอผ่า) เป็นผู้นำและมีอำนาจสูงสุดด้านพิธีกรรม ทำหน้าที่คล้ายนักบวช ตำแหน่งนี้จะถูกกำหนดหรือแต่งตั้งโดย อาปาโหม่ว หรือปู่เจ้าซึ่งเป็นเทพที่มีอำนาจและหน้าที่ปกป้องดูแลให้หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข คุณสมบัติของหมอเมือง คือ ต้องเป็นผู้มีคุณธรรม มีความรับผิดชอบ รู้และเข้าใจจารีตประเพณีเป็นอย่างดี หมอเมืองมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดพิธีกรรมของชุมชน ตัดสินคดีความที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดกฎจารีตประเพณีของหมู่บ้าน

หมอเมืองเป็นตำแหน่งที่มีเพียง 1 คนในแต่ละหมู่บ้าน ผู้ที่เป็นหมอเมืองนั้นได้รับการคัดเลือกโดยการทำพิธีเสี่ยงทายต่อหน้าศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน เรียกว่า อาปาโหม่ววี่ โดยจะไม่มี การสืบสายต่อไปยังบุตรหลาน และจะพ้นตำแหน่งเมื่อตาย ลาออก หรือย้ายไปอยู่ที่อื่นโดยการเสี่ยงทายขอลาออกและได้รับความยินยอมจากอาปาโหม่วเท่านั้น (ประเสริฐ ตระการศุภผล, 2535: 21)

2.4 ผู้นำด้านความเชื่อ ในหมู่บ้านลือชอส่วนใหญ่ที่ยังคงนับถือผี จะมีผู้นำด้านความเชื่อคนหนึ่งที่เป็นผู้ชา เรียกว่า หมอผี (หนี่ ผ่า) ซึ่งเป็นผู้ที่ถูกคัดเลือกและกำหนดโดยวิญญาณบรรพบุรุษของตระกูล ทำหน้าที่เป็นสื่อ หรือร่างทรงของเทพประจำตัวเพื่อรักษาคนเจ็บป่วยที่เชื่อว่าถูกกระทำโดยผี หรือวิญญาณชั่วร้าย ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อาจมีหนี่ผ่าหลายคน หรือไม่มีก็ได้

2) ลักษณะของผู้นำในสังคมลือชอ

ทุกสังคมต้องการผู้นำ แต่ลักษณะของผู้นำในแต่ละสังคมจะแตกต่างกันไป บางสังคมคนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญอย่างมากแก่ความประพฤติส่วนตัวที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ผู้นำ คนที่มีความประพฤติส่วนตัวไม่ดี มีประวัติคดโกงหรือบกพร่องในด้านอื่น ๆ ก็จะไม่มีโอกาสเป็นผู้นำ

นอกเสียจากจะปกปิดความไม่ดีขึ้นไว้ได้ แต่ถ้าคนในสังคมไม่ให้ความสำคัญแก่ความประพฤติส่วนตัว แต่ความสามารถของผู้นำเป็นเกณฑ์ ผู้นำที่ฉลาดแต่มีความประพฤติไม่ดีก็ยังมีโอกาสจะเป็นผู้นำ

ในทัศนะของลิซอ ชาวลิซอมองว่าการจะเลือกผู้นำมาปกครองดูแลตนเอง ผู้นำจะต้องเป็น “คนดี” โดยประเสริฐ ชัยพิกุลิต (ม.ป.ป.: 23-24) ได้รวบรวมข้อมูลจากการสอบถามและสัมภาษณ์ ชาวเขาเผ่าลิซอจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในท้องที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน สรุปได้ว่า “คนดี ในทัศนะลิซอ” ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. ต้องปฏิบัติตามจารีตประเพณีของลิซอ

จารีตประเพณีที่เป็นแบบฉบับของชาวลิซอมีอยู่หลายประการ เช่น การแต่งกายแบบลิซอ ลัทธิความเชื่อในเรื่องผี การแต่งงาน มารยาทและพิธีการในการรับประทานอาหาร การให้ความเคารพผู้อาวุโส และการแสดงความคิดเห็น ซึ่งผู้นำที่ดีจะต้องประพฤติตามแบบอย่างของลิซอ ผู้ใดจะทำตัวเป็นคนนอกกริคนอกรอยไม่ได้ หากฝ่าฝืนจะถูกกล่าวหาหรือได้รับคำตำหนิจากผู้อื่น ตัวอย่างเช่น หญิงลิซอแต่งกายแบบคนไทย ผู้อื่นจะพากันตำหนิและหัวเราะเยาะ ทำให้เจ้าตัวเกิดความละอาย จึงไม่กล้ากระทำอีก (ประเสริฐ ชัยพิกุลิต, ม.ป.ป.: 23) หรือการรับประทานอาหาร ห้ามลูกสะใภ้รับประทานอาหารร่วมกับพ่อของสามี โดยไม่มีบุคคลอื่นนั่งรวมอยู่ด้วย หญิงใดไม่ปฏิบัติตามจะถูกต่อว่าว่าเป็น “คนไม่รู้จักประเพณี”

2. ไม่ลักทรัพย์ของผู้อื่น

การถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตนด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม ลิซอถือว่ามีความผิด ชาวลิซอได้สั่งสอนอบรมบุตรหลานของตนให้รู้จักหาทรัพย์มาโดยวิธีสุจริต รู้จักวางแผนทรัพย์สินของตน ขณะเดียวกันก็ไม่แตะต้องหรือถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของ ผู้ใดประพฤติตนเป็นคนลักทรัพย์จะเป็นที่รังเกียจของสังคม และหากจับผู้ลักทรัพย์ได้จะถูกลงโทษด้วยวิธีการปรับสินไหมทดแทน หรือถูกผู้นำชุมชนนำส่งเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเพื่อรับโทษตามกฎหมาย

3. ไม่ประพฤติผิดลูกเมียผู้อื่น

โดยประเพณีแล้วผู้ชายลิซอสามารถจะมีภรรยาได้มากกว่าหนึ่งคน แต่ต้องกระทำตามประเพณี ด้วยการสู่ขอต่อพ่อแม่หรือผู้ปกครองฝ่ายหญิงอย่างถูกต้อง การนำเอาบุตรสาวของผู้อื่นมาเป็นภรรยาของตนโดยที่ผู้หญิงนั้นไม่ยินยอมด้วย เป็นการกระทำผิดประเพณี การลักลอบสมสู่กับภรรยาของผู้อื่นแม้ฝ่ายหญิงจะยินยอมหรือไม่ก็ตาม ถือเป็นการผิดประเพณีเช่นกัน และชายผู้นั้นจะต้องถูกปรับสินไหมทดแทน แต่หากชายหนุ่มหญิงสาวเกิดความรักใคร่กัน ได้สมสู่กันก่อนที่จะมีการแต่งงาน ไม่ถือว่าผิดประเพณี ชายที่มีภรรยาอยู่แล้ว หากต้องการหญิงอื่นซึ่งมิใช่ภรรยาของผู้ใดมาเป็นภรรยาของตน หากหญิงนั้นสมัครใจ ผู้ใดจะคัดค้านไม่ได้ เพราะไม่ถือว่าผิดประเพณีแต่อย่างใด

4. ต้องไม่เป็นบุคคลที่สูบบุหรี่

ชาวไลซอในอดีตปลูกฝิ่นกันมากแต่ไม่นิยมสูบกันเท่าใดนัก มักปลูกไว้เพื่อขายเป็นสินค้า ชาวไลซอมีทัศนคติต่อผู้ที่สูบบุหรี่ในทางองที่ว่า บุคคลดังกล่าวเป็นผู้ไม่เจริญ เกียจคร้านทำงาน ร่างกายไม่แข็งแรง และเป็นที่ยรังเกียจของสังคม ในการเลือกคู่ครอง ชายหนุ่มที่สูบบุหรี่จะไม่มีหญิงสาวคนใดประสงค์จะแต่งงานด้วย แต่ในบางครอบครัวที่พบชายไลซอสูบบุหรี่ เนื่องจากสูบล้างจากแต่งงานแล้ว หรือผู้ชายบางคนอาจสูบบมานานแล้วแต่ฝ่ายหญิงไม่ทราบ เมื่อแต่งงานแล้วจึงทราบ จึงต้องจำใจจำทนอยู่ร่วมกันต่อไป

ชาวไลซอมีความเห็นว่า หากผู้ใดสูบบุหรี่ถ้าเป็นหัวหน้าครอบครัว จะพาให้ครอบครัวต้องตกทุกข์ได้ยาก ฉะนั้นผู้นำที่ดีจะต้องไม่สูบบุหรี่ ส่วนการสูบบุหรี่ เคี้ยวหมาก ดื่มสุรา ไม่เป็นที่รังเกียจของสังคม

5. มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน

ชาวไลซอส่วนมากทำงานอย่างขยันขันแข็ง ตื่นแต่เช้าเพื่อหุงหาอาหารแล้วออกไปทำงานในไร่ ผู้ใดตื่นสายจะถูกเพื่อนบ้านตำหนิว่าเป็นคนเกียจคร้าน ทำมาหากินไม่ทันผู้อื่น ผู้ที่ไม่ทำงาน ไม่เพาะปลูกพืชผัก ใช้เวลาในการสูบบุหรี่ (อะพิ ลวู) หรือเที่ยวเตร่ (กะเบย) ย่อมได้ชื่อว่าคนเกียจคร้าน (ซุบ) หรือคนเสเพล (ละกว่ากวา) ผลก็คือต้องยากจนไม่มีทรัพย์สินเงินทอง แม้ญาติพี่น้องก็จะไม่ให้ความช่วยเหลือ และสังคมรังเกียจ

คนดีในทัศนะไลซอห้ำประการดังกล่าวนี้ นับเป็นหลักปฏิบัติของชาวไลซอโดยทั่วไป แต่ บางกรณีมีข้อยกเว้นสำหรับบุคคลบางประเภท เช่น ในกรณีที่ว่าคนดีต้องเป็นผู้ที่ไม่สูบบุหรี่นั้น สำหรับคนแก่ที่มีอายุมากแล้ว มีบุตรหลานเติบโตพอที่จะเลี้ยงดูตนได้แล้ว การสูบบุหรี่ไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องห้ามอย่างเคร่งครัด อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามหลักของคนดีในทัศนะไลซอนี้ หากจะเป็นผู้นำที่ดีที่ชาวบ้านให้ความศรัทธาและการยอมรับ จะต้องปฏิบัติให้ครบทุกข้อ จะละเว้นข้อหนึ่งข้อใดเสียมิได้

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของผู้นำที่ดีดังกล่าวนี้เป็นการรวบรวมจากลักษณะของผู้นำไลซอที่เป็นแบบชาย (Male Type) ด้วยเหตุที่การเป็นผู้นำสตรี ถือเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไลซอปัจจุบัน จึงยังไม่มี การระบุถึงผู้นำที่ดีในแบบผู้หญิงว่ามีตัวแปรใดเกี่ยวข้อง จึงถือเป็นหน้าที่ของผู้ศึกษาวิจัยในการทำ การศึกษาค้นคว้าลักษณะของผู้นำแบบหญิงต่อไป

2.1.2 แนวคิดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศของชาวลิซอ

การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน มีขึ้นเพื่อให้การผลิตที่มีลักษณะเฉพาะให้ผลที่ดีที่สุด และเป็นการสร้างกฎเกณฑ์ที่ทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความสัมพันธ์ทางสังคมมีลักษณะที่ซ้อนทับกันอยู่ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนจนกับคนรวย ความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านเดียวกันและระหว่างหมู่บ้าน ความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ และความสัมพันธ์กับคนพื้นราบ เหล่านี้เป็นต้น

ในแต่ละความสัมพันธ์จะมีความสัมพันธ์ทางอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้อง นั่นคือ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพยายามที่จะเอาชนะหรือครอบงำอีกฝ่ายหนึ่ง ในขณะที่อีกฝ่ายจะมีการต่อต้านหรือหาวิธีโต้ตอบ และเอาชนะ ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนลิซอในปัจจุบันมีลักษณะที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เพราะการที่รัฐเข้าไปแทรกแซงถึงระดับปัจเจกชน ผ่านกระบวนการศึกษา การพัฒนา และสื่อต่าง ๆ เพื่อให้เกิดจิตสำนึกของการเป็นพลเมืองไทยและทำตามอุดมการณ์ของรัฐไทย มีผลให้มีการปรับความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน เพื่อให้การผลิต การสืบทอดชีวิต และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (ขวัญจิวัน บัวแดง, 2539: 5) การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศของลิซอ มีลักษณะเคลื่อนไหว ไม่ตายตัว เปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ในมุมมองของลิซอถือว่า การใช้แรงงานทำการผลิตเพื่อให้ได้ปัจจัยทางการดำรงชีพและผลิตซ้ำเกียรติภูมิ เป็นการทำงานที่แท้จริง (real work) แสดงถึงคุณค่าหรือศักดิ์ศรีของการเป็นลิซอ โดยการเอาผลผลิตที่ผลิตได้ (คือ ข้าว ข้าวโพด และฝิ่น) ไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินแลกเปลี่ยนเป็นค่าสินสอดเจ้าสาวเพื่อเพิ่มแรงงานในครัวเรือน การปลูกข้าวโพดสลับกับฝิ่นเพื่อใช้เลี้ยงสัตว์และดื่มเหล้าสำหรับใช้ในพิธีกรรมตามจารีตประเพณี งานที่ใช้แรงกายแม้จะเป็นงานหนักและเหนื่อยยาก แต่ไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย เมื่อเกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรและการพัฒนาชาวเขาอย่างมอดคิ ทำให้งานที่แท้จริงลดลงและมีความสำคัญน้อยลงไปด้วย งานเทียมที่ไม่ต้องใช้แรงกายอย่างเหนื่อยยาก (pseudo-work) กลับมีความสำคัญเพิ่มขึ้น เช่น การเย็บผ้า เลี้ยงดูเด็ก ดูแลบ้าน เป็นต้น งานประเภทนี้แม้จะใช้เวลามาก แต่มีความหมายต่อชีวิต หรือสร้างความภาคภูมิใจได้น้อยกว่าการใช้แรงงานอย่างหนักในภาคไร่ นา ความแปลกแยกและตึงเครียดจึงเกิดขึ้นทั้งในผู้หญิงและผู้ชาย (Hutheesing, 1990: 131-133)

ระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศ (Gender power relation) ของลิซอในช่วงที่วิถีการผลิตก่อนทุนนิยมมีความสมดุลกัน แต่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น เมื่อรัฐกับระบบตลาดได้เข้าไปทำลายระบบการผลิตฝิ่นของชาวลิซอ (Hutheesing, 1990: 153-162)

ในอดีต ฝิ่นเป็นพืชที่ปลูกเพื่อจัดความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแง่การยังชีพ รักษาความเจ็บป่วย การจัดการแรงงาน พิธีกรรมและรักษาเกียรติภูมิหรือความเป็นชาติพันธุ์ ฝิ่นทำให้เกิดความ

สัมพันธระหว่างชายหญิงที่เปรียบเสมือนสุนัขกับช้างอยู่ในภาวะสมดุล ผืนทำให้มีเงินแถบ (เงินเหรียญรูปของอินเดีย) หรือเงินสดเพื่อซื้อลูกสะใภ้หรือภรรยามาเป็นแรงงาน ถ้ามีทรัพย์สินส่วนเกินจะตกเป็นมรดกถึงลูกชายคนสุดท้าย เงินแถบเป็นสัญลักษณ์ของความมีหน้ามีตา ความมีเกียรติ และเป็นที่ยอมรับแสดงถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของครัวเรือนและชุมชนนั่นเอง (ทวิช จตุรพฤษ, 2538: 19)

เมื่อรัฐขยายอิทธิพลเข้ามาควบคุมและปราบปรามการปลูกฝิ่นอย่างเด็ดขาดและมีแรงกดดันของสิ่งแวดล้อม ผลผลิตฝิ่นจึงลดลง ส่งผลกระทบต่อเกียรติภูมิและความสัมพันธ์ระหว่างเพศด้วยการถูกรับการปลูกและการค้า ทำให้ตลาดฝิ่นไม่มั่นคงเหมือนเดิม บางปีไม่มีพ่อค้าขึ้นไปซื้อ ผู้ชายต้องแสดงความกล้าหาญนำฝิ่นไปขายเอง บทบาทนี้ทำให้รายได้จากฝิ่นบางส่วนถูกดูดซับไปเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางและการซื้อขาย รายได้จากการขายฝิ่นจึงไม่พอเพียงต่อการรักษาเกียรติและชื่อเสียงของครอบครัว ผู้หญิงมองว่าผู้ชายใช้จ่ายอย่างไรประโยชน์ ไม่มีเงินเหลือสำหรับซื้อเสื้อผ้าใหม่ให้บุตรและภรรยาใส่ในเทศกาลปีใหม่ และไม่มีเงินแถบมากพอที่จะซื้อลูกสะใภ้ได้ เพราะสิ่งเหล่านี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของความมีเกียรติ (*myi-do*) หรือความจำเป็นทางวัฒนธรรมนั่นเอง

ปัจจุบันนี้ ครัวเรือนลือชอประสบปัญหาข้าวไม่พอกินและยากจน การควบคุมการปลูกและค้าฝิ่น ตลอดจนการควบคุมการใช้ที่ดิน เป็นเหตุให้ผลผลิตข้าวและฝิ่นลดลงเรื่อย ๆ จนไม่พอต่อความจำเป็นในการบริโภคของครัวเรือน และรักษาความเป็นอิสระทางวัฒนธรรม ในสถานการณ์เช่นนี้ ครัวเรือนขนาดใหญ่หรือมีแรงงานมาก เลือกลูกฝิ่นในที่ไกลออกไป เพื่อหลบเลี่ยงการปราบปรามจากรัฐ ส่วนครัวเรือนขนาดเล็กไม่สามารถปลูกไกลออกไปจากหมู่บ้านมากนัก จำเป็นต้องพึ่งพาอิทธิพลของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อให้ฝิ่นของเขาไม่ถูกตัดทำลาย ผู้ใหญ่บ้านจึงกลายเป็นผู้มีอำนาจเหนือครัวเรือนยากจน กลายเป็นผู้อุปถัมภ์ที่สามารถสร้างลักษณะการทำงานของชายหญิง ให้กลายเป็นเบี้ยล่าง (*underdogs*) ที่ต้องทำงานหนักแลกกับค่าจ้างเท่านั้นเอง (Hutheesing, 1990: 171-172)

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบันความต้องการเงินสด ทำให้วิถีชีวิตลือชอได้รับผลกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินและความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง เนื่องจากที่ดินและป่ามีจำกัด แต่ความต้องการเงินสดมีเพิ่มขึ้น ที่ดินและบ้านกลายเป็นทรัพย์สินที่ซื้อขายได้ แม้จะไม่มีเอกสารสิทธิ์ก็ตาม ครอบครัวที่ยากจนขายที่ดินทำกินให้คนพื้นราบเพื่อทำไร่กาแฟ เงินที่ได้มานำไปสร้างบ้านไม้หรืออิฐ หลังคามุงสังกะสี (ซึ่งได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของเกียรติภูมิแบบใหม่ แทนการสะสมเงินแถบและเครื่องประดับเงิน) การขายที่ดินทำให้ระบบกรรมสิทธิ์ที่เคยยึดหลักสิทธิการใช้ ถูกแทนที่ด้วยกรรมสิทธิ์เอกชน บ้านที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยและประกอบพิธีกรรมได้กลายเป็นสินค้าที่ขายได้ กิจกรรมตามจารีตที่เคยเป็นการแลกเปลี่ยนอย่างเท่าเทียม

กัน กลายเป็นการซื้อขายด้วยเงินสดแทน เช่น การชำแหละหมูที่เลี้ยงไว้เพื่อขาย ไม่ใช่เพื่อประกอบพิธีกรรม หมอผีคิดค่าบริการเป็นเงินสดแทนที่จะถือเป็นหน้าที่ เด็กโตคิดค่าจ้างดูแลเด็กเล็ก ทั้ง ๆ ที่แต่เดิมเป็นหน้าที่ของพี่ที่ต้องมีการะในการเลี้ยงน้อง

ความไม่มั่นคงของระบบพี่พาดิชย์ ทำให้เศรษฐกิจของครัวเรือนไม่มั่นคงไปด้วย ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อส่วนลึกของความเป็นชาติพันธุ์ โดยเฉพาะเรื่อง “ค่าสินสอดเจ้าสาว” เนื่องจากแรงงานผู้หญิงมีความสำคัญ เมื่อเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ที่มีบางครัวเรือนหรือเครือญาติมีฐานะดีกว่ากลุ่มอื่นอย่างชัดเจน บางครัวเรือนยากจนจากการถูกทำลายไร่ฝิ่นและขาดทุนจากการปลูกพืชพาดิชย์ บางครัวเรือนร่ำรวยจากการค้าฝิ่นและเฮโรอีน หรือจากการมีแรงงานรับจ้าง การสร้างพันธะแรงงานในระบบอุปถัมภ์ ทำให้ครอบครัวฐานะดีเลือกสรรเจ้าบ่าวให้ลูกสาวมากขึ้น โดยการตั้งค่าสินสอดในราคาสูง ชายหนุ่มจากครอบครัวที่ยากจนจึงต้องไปแต่งงานกับผู้หญิงนอกเผ่าพันธุ์ ที่แต่เดิมเป็นกลุ่มที่ลือชื่อน่าดูยกว่า เช่น มูเซอ หรืออีก้อ เป็นต้น ซึ่งถือว่าการแต่งงานที่ไม่มีเกียรติและไม่เป็นที่ยอมรับจากลือชื่อนี้ด้วยกัน

จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของทุนนิยมและระบบตลาดนั้น นอกจากทำให้เกิดความเป็นปัจเจกที่ยึดเงินตราแล้ว ยังมีบทบาทต่อการกำหนดว่าใครจะแต่งงานกับใคร ทำให้ผู้หญิงมีความรู้สึกถูกละทิ้งทางเพศ ถูกบิดามารดาบังคับให้แต่งงานกับคนที่ไม่รัก แต่มีฐานะดี จึงเกิดปัญหาหย่าร้างและฆ่าตัวตายของเด็กสาวเพิ่มขึ้น ในอดีตความรู้สึกเป็นเพศชายและหญิงถูกอธิบายจากตำนานหรือความคิดร่วมของชุมชน ทำให้ไม่รู้สึกว่ามีการเอารัดเอาเปรียบกันในความแตกต่างระหว่างเพศ แต่ปัจจัยภายนอกและแรงบีบรัดจากระบบนิเวศทำให้ภาวะคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างเพศที่เปรียบเสมือนสุนัขและช้าง ได้รับความกระทบกระเทือน ผู้หญิงและผู้ชายตกอยู่ในภาวะแปลกแยกจากเดิมที่เคยเข้าถึงความมีชื่อเสียงได้จากการปลูกฝิ่น ซึ่งเป็นการได้มาอย่างมีศักดิ์ศรี โดยการใช้แรงงานอย่างหนัก เมื่อฝิ่นกลายเป็นพืชต้องห้าม และมีระบบตลาดเกิดขึ้น ความต้องการเงินสดจะเพิ่มขึ้นตาม ซึ่งเป็นความอยากที่จะสนองตอบความเป็นปัจเจก การได้เงินสดจึงไม่จำเป็นต้องมาจากการทำงานหนักอีกต่อไป แต่ได้มาจากการเป็นแรงงานรับจ้าง ขายที่ดิน ขายบ้าน การขึ้นค่าสินสอดของบุตรหญิง การเล่นการพนัน ยืมผ้าขาย ขายสัตว์เลี้ยง หรือดัมเหล้าขาย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้แสดงถึงการดิ้นรนต่อสู้อย่างจนตรอกของคนยากจน และหันไปบูชาลัทธิเงินตรามากกว่าที่จะต้องการรักษาจารีตประเพณีซึ่งเป็นแก่นของวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในอดีต ความสัมพันธ์และความรู้สึกของความเป็นเพศไม่ได้เท่าเทียมกัน แต่เป็นคู่ขัดแย้งที่อยู่ร่วมกันอย่างสมดุลเหมือนหยินกับหยาง มีการปรับเปลี่ยนและผลิตใหม่ตามการเปลี่ยนแปลง และการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นรวมทั้งระบบนิเวศที่แวดล้อมอยู่ ชายหญิงจะมีบทบาทที่เสริมกันมาโดยตลอด ในปัจจุบันเมื่อผู้ชายสูญเสียความมีเกียรติของความเป็นเพศชาย

ที่เปรียบเสมือนสุนัขที่มีอิสระกลายเป็นผู้ยอมสยบต่ออำนาจจากภายนอก ผู้หญิงจึงต้องสวมบทบาทนั้นแทน ทั้ง ๆ ที่อยากจะมีส่วนร่วมเหมือนนกมากกว่า ผู้หญิงต้องการที่จะบินหนีไปจากภาระงานที่น่าเบื่อหน่ายในชีวิตประจำวันจากการสวมบทบาทสุนัข ทำให้เกิดความขัดแย้งกับบทบาทของช้างที่สงบเสงี่ยม ผู้หญิงได้เป็นเพียงสุนัขที่ถูกจองจำอยู่กับงานบ้าน และงานเบาที่น่าเบื่อ ความแปลกแยกและความตึงเครียดจึงเกิดขึ้นกับส่วนลึกของจิตใจ ผู้หญิงระบายออกโดยการทำงานเย็บผ้าทั้งวัน และการซุบซิบในเรื่องเพศ ส่วนผู้ชายไม่มีงานเบาเป็นทางเลือก จึงระบายออกด้วย การดื่มเหล้าและการใช้ยาเสพติด เล่นการพนันและออกนอกบ้านอย่างไร้ประโยชน์ (ทวิช จตุรพฤกษ์, 2538: 20)

อย่างไรก็ดี เมื่อผู้หญิงเข้าสู่ระบบการศึกษาและได้สัมผัสกับประสบการณ์ใหม่ ๆ จากการปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ทำให้ผู้หญิงเริ่มมีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้น มีความปรารถนาที่จะปฏิรูปสังคมของตนเองใหม่ ผู้หญิงลัทธิสมัยใหม่จึงมีความต้องการที่จะกลับมาพัฒนาและมีบทบาทในชุมชนเทียบเคียงกับผู้ชายในระดับต่าง ๆ

2.1.3 แนวคิดผู้นำสตรี

ในระยะ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา การตื่นตัวต่อความไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุรุษกับสตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศทางตะวันตก ได้กระตุ้นให้มีการศึกษาถึงสถานภาพบทบาทของผู้หญิงในสังคมต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งแนวโน้มโดยทั่วไปของการศึกษาเป็นการค้นคว้าจากจุดยืนของผู้คัดค้านความไม่เสมอภาคระหว่างเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเน้นให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรี มิใช่เพียงเพื่อ “สนองความอยากรู้อยากเห็น” ของนักวิชาการทั้งหลายเท่านั้น (ประทีป จงสืบธรรม, 2529: 36) แต่มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสถานภาพที่สตรีด้อยกว่าบุรุษด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของสตรีในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองนี้ นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้ศึกษาอยู่ตลอดมา โดยพยายามศึกษาวัฒนธรรมและโครงสร้างของมนุษย์ ความไม่เท่าเทียมกันในแนวคิดทางวัฒนธรรมที่พยายามกดขี่สตรีให้มีสิทธิน้อยกว่าผู้ชาย ความพยายามเข้าใจปัญหาดังกล่าว ได้กระตุ้นให้มีผู้วางแนวความคิดและสร้างมโนภาพใหม่ในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของสตรีมากขึ้น สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาพยายามศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีเพื่อให้ผู้คนได้ตระหนักว่าเป็นสิ่งสำคัญ ในแง่วิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเท่าที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ สตรีพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้สิทธิเท่าเทียมกับเพศชายหรือให้ได้มากกว่า ประเด็นที่น่าสนใจมีอยู่ว่าเพศชายและเพศหญิงมีความไม่เท่าเทียมกันจริงหรือไม่ ทำไมสตรีในสังคมต่าง ๆ จึงยอมรับบทบาทและสถานภาพต่าง ๆ ที่ต่ำด้อยกว่าเพศชายในกรณีและโอกาสอย่างไรเพศชายจึงจะมีอำนาจ สตรีใช้วิธีการอะไรที่จะช่วยสร้างสรรค์เปลี่ยนแปลงสังคมภายในครอบครัวและสังคมภายนอกครอบครัวในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่วัฒนธรรมและ

ความเชื่อเก่า ๆ ในเรื่องการใช้สิทธิและหน้าที่แก่สตรีที่น้อยกว่าเพศชายจึงเป็นปัญหาที่ยังต้องขบคิดกันมากอยู่ ทฤษฎีและแนวความคิดทั้งทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในอดีตเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของชายที่ถูกระบุว่าสูงกว่าสตรีจึงน่าจะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ปัจจุบันสตรีได้กลายเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองที่มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในสังคมเนื่องจากค่านิยมในสังคมปัจจุบันเชื่อว่า อำนาจทางการเมืองควรที่จะได้มีการกระจายไปสู่ประชาชนโดยไม่จำกัดเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ หรือศาสนา ดังนั้นประชาชนควรจะได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริงและทั่วถึง ซึ่งนับเป็นผลดีต่อการเปลี่ยนแปลงในสถานภาพและบทบาททางการเมืองของสตรี โดยปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ คือการที่สตรีได้รับโอกาสทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้นประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือ ประสบการณ์ที่สตรีได้รับจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

1) บทบาทสตรีในครอบครัวและในชุมชน

บทบาทของสตรีมีความสำคัญทั้งกิจกรรมในครัวเรือน ด้านเศรษฐกิจ และกิจกรรมการผลิต สำหรับกิจกรรมในครัวเรือนสตรีจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอยู่ด้วย เช่น การซื้อวัตถุดิบเพื่อประกอบอาหาร การเลือกใช้ของในบ้าน การจัดระเบียบและทำความสะอาดบ้านเรือนให้ถูกสุขลักษณะ การใช้เชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุตรหรือคนในครอบครัว เป็นต้น นอกจากนี้สตรียังเป็นกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มใหญ่ที่สุด เป็นผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าเพื่อตอบสนองความต้องการในครัวเรือน (สุธีรัตน์ มหาสิงห์, 2542: 14)

นอกจากบทบาทในครอบครัวแล้วในชนบทสตรียังมีบทบาทในชุมชนสูง แม้ว่าในหลาย ๆ กิจกรรมนั้นสตรีไม่ได้เป็นผู้นำเอง แต่จะเป็นตัวสนับสนุนที่มีอิทธิพลที่สำคัญ สตรีลืขอเองมีความตระหนักในบทบาทของตนต่อชุมชน โดยเฉพาะหมู่บ้านและสถานที่ที่ตนอาศัยอยู่ โดยเห็นว่าตนเองมีหน้าที่ที่ต้องช่วยเหลือบำรุงชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ตามแต่หน่วยงานหรือชุมชนจะขอความร่วมมือ นอกจากนี้สตรีลืขอยังมีความสนใจและสามารถให้คำตอบได้ว่าชุมชนของตนมีปัญหาด้านใดบ้าง รวมทั้งมีส่วนร่วมในชุมชนและเป็นกลไกที่สำคัญในหมู่บ้าน คือเป็นผู้ศรัทธาสิ่งที่เป็นปฏิบัติมาดั้งเดิมและริเริ่มโครงการพัฒนาใหม่ ๆ ในชุมชนชนบทผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น การเตรียมอาหารสำหรับพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงการเข้าร่วมโครงการใหญ่ ๆ ของรัฐบาลเพื่อปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชากรในชนบท เช่น การสร้างสะพาน โรงเรียน ระบบชลประทาน และการประปา ซึ่งผู้หญิงสามารถทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายได้

จากบทบาทดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าสตรีมีบทบาทสูงทั้งในครอบครัวและชุมชนซึ่งจะสามารถพัฒนาศักยภาพของสตรีในการเป็นผู้นำชุมชนได้เป็นอย่างดี หากได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม

2) บทบาทสตรีกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สตรีมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดมาช้านาน ในอดีตเพศหญิงมักเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนธรรมชาติ ไม่ว่าพื้นดินที่เรียกกันว่า แม่พระธรณี ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดสรรพชีวิตบนโลก เป็นแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิต หรือแม่น้ำ ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์จบจนกระทั่งปัจจุบัน (สุริรัตน์ มหาสิงห์, 2542: 15) ความสัมพันธ์กับธรรมชาติยังเห็นได้ชัดโดยเฉพาะในชนบท ซึ่งสตรีจะต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจเพื่อการแข่งขัน ทำให้มีการนำทรัพยากรมาใช้เป็นจำนวนมหาศาล เป็นผลทำให้เกิดความเสื่อมโทรมและการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ และแน่นอนสตรีเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติทางนิเวศวิทยา เนื่องจากเป็นผู้ทำงานกับธรรมชาติมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามสตรีเป็นผู้ที่มีศักยภาพสูงในการวางแผนเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และเป็นกองหน้าของการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากสตรีในชนบทมีบทบาทสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

(1) บทบาทในเรื่องความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว นอกเหนือจากการทำไร่ทำนาแล้ว ผู้หญิงยังเป็นผู้หาอาหาร จับสัตว์ ปลุกผัก รวมถึงการปรุงอาหาร การเก็บรักษาอาหาร

(2) บทบาทในการทำงานบ้าน เช่น การหาน้ำสะอาดสำหรับกินและใช้ทำความสะอาด เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และการหาเชื้อเพลิงแหล่งพลังงานมาหุงต้มอาหาร

ในปัจจุบันนี้ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าสตรีได้มีบทบาทมากยิ่งขึ้นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจในทุก ๆ ด้าน แต่เดิมมาสตรีมักจะมีบทบาทแต่เฉพาะในครอบครัว แต่เมื่อสภาพเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไป สตรีต้องออกมาทำงานนอกบ้าน บทบาทในสังคมจึงมีมากขึ้น สตรีเริ่มมองเห็นคุณค่าในตัวเองในการเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคม ที่มีส่วนต้องรับผิดชอบสังคมเท่าเทียมกับบุรุษ นอกจากนี้สังคมทั่วไปก็หันมาสนใจบทบาทสตรีมากขึ้น เมื่อได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสตรีดังกล่าว และความสนใจนี้ก็ได้จำกัดอยู่เฉพาะสตรีในวงสังคมชั้นสูงในเมืองเท่านั้น แต่กระจายไปถึงสตรีในชนบทซึ่งก็มีความสำคัญเท่าเทียมกันด้วย (ประทีป จงสืบธรรม, 2529:39)

3) บทบาทสตรีในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม

บทบาทในการเสริมรายได้ให้กับครอบครัว เช่น การทำงานในไร่นา ในสวน ในบ้าน การหารายได้จากการเก็บของป่าหรือหาปลา นอกจากบทบาทในภาคเกษตรแล้ว ในระยะไม่กี่ปีมานี้การขยายตัวอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมได้ส่งผลให้ผู้หญิงภาคเกษตรกรรมหันไปสู่ภาคอุตสาหกรรมเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมส่งออกต่าง ๆ ซึ่งทำรายได้แก่ประเทศอย่างมหาศาล กล่าวได้ว่า ผู้หญิงเป็นพลังสำคัญ

อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทางเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากอุตสาหกรรมดังกล่าวมีผู้หญิงเป็นแรงงานหลัก (สุธีรัตน์ มหาสิงห์, 2542:15-16)

4) ผู้นำสตรีและการมีบทบาททางการเมือง

งานวิชาการสตรีศึกษาและความเคลื่อนไหวทางการเมืองตามอุดมการณ์สตรีนิยมเป็นการเขียนที่นำเสนอตัวตนของผู้หญิงขึ้นมา และเป็นการท้าทายจุดยืนของงานวิชาการกระแสหลักที่เหมารวมว่า ผู้หญิงกับผู้ชายต่างเป็นมนุษย์เหมือนกัน ประสบการณ์ของผู้ชายที่ถูกถือเสมือนเป็นประสบการณ์ของคนทั้งสังคม ฉะนั้นประสบการณ์และความต้องการของผู้หญิงจึงกลายเป็นสิ่งที่แตกต่างที่ต้องถูกควบคุม งานที่ผู้หญิงทำและความต้องการต่าง ๆ มักจะถูกกำหนดว่าไร้ความสำคัญในกระบวนการของสังคมและรัฐ โดยเฉพาะในการกำหนดนโยบายและการจัดสรรทรัพยากรของรัฐ นักวิชาการทั้งหญิงและชายก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับความเป็นผู้หญิงเป็นชายในระดับการวิเคราะห์ปัญหาและการออกแบบนโยบาย สตรีนิยมได้โต้แย้งว่าผู้หญิงและผู้ชายมีเงื่อนไขของชีวิตต่างกัน นั่นคือประสบการณ์และความต้องการของผู้หญิงและผู้ชาย เป็นประสบการณ์และความต้องการสองชุดที่เท่าเทียมกันและชอบธรรมเหมือนกัน การมองข้ามประสบการณ์และความต้องการเฉพาะของผู้หญิงและผู้ชายในการดำเนินชีวิต ส่งผลให้ผู้หญิงกลุ่มใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ของสังคมได้ ทั้งงานที่ผู้หญิงและผู้ชายทำก็ได้รับคุณค่าที่ไม่เท่าเทียมกัน ประเด็นนี้ได้นำไปสู่การโต้แย้งทางทฤษฎีของสตรีนิยมที่พินิจไว้ว่าความเป็นกลางในทางวิชาการเป็นเรื่องแต่งขึ้นมา (ปริศรา แซ่ก้วย, 2544: 18)

นับตั้งแต่ ค.ศ.1970 ได้มีผลงานไม่น้อยที่ดำเนินรอยตามและขยายความคิดของนักคิดทางสตรีนิยมที่สำคัญ คือ ซิโมน เดอ โบวัวร์ (1953, อ้างในสุชีลา ตันชัยนันท์, 2540: 37) ที่ว่า “เราไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิง แต่เราถูกทำให้กลายเป็นหญิง” ซึ่งหมายถึง ความแตกต่างทางธรรมชาติบางประการระหว่างหญิงและชายถูกขยายให้เกินจริง และเป็นที่มาของสถานภาพ “เพศที่สอง” (The Second Sex) ของผู้หญิงดังกล่าว ซึ่ง เกท มิลเลทท์ (1970, อ้างในสุชีลา ตันชัยนันท์, 2540: 37) ได้ขยายความสถานะเช่นนี้ใน “การเมืองเรื่องเพศ” (Sexual Politics) ว่าเพศเป็นปัจจัยกำหนดสถานภาพที่มีนัยทางการเมือง ซึ่งมักจะถูกมองข้ามไปเป็นความสัมพันธ์และการจัดระเบียบทางสังคมที่แสดงถึงโครงสร้างอำนาจ ซึ่งคนกลุ่มหนึ่งถูกควบคุมโดยคนอีกกลุ่มหนึ่ง และสถาบันการเมืองนี้ก็คือ “ระบบชายเป็นใหญ่” (Patriarchy) มิลเลทท์ กล่าวว่า

“สังคมของเราเป็นสังคมที่ชายเป็นใหญ่เช่นเดียวกับอารยธรรมอื่น ๆ ในประวัติศาสตร์ความจริงข้อนี้ประจักษ์ชัดในทันทีที่เราตระหนักว่า หนทางแห่งอำนาจในสังคมล้วนอยู่ในกำมือของผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทหาร อุตสาหกรรม เทคโนโลยี มหาวิทยาลัย ตำแหน่งการเมือง การเงิน การคลัง รวมตลอดถึงการใช้อำนาจบังคับของตำรวจ” (อ้างในสุชีลา ตันชัยนันท์, 2540: 37)

นอกจากนี้ จากหนังสือ “The Dictionary of Feminist Theory” ของ แมกกี ฮัม (Maggie Humm, 1989: 114-115) แพลและเรียบเรียงได้ว่ากลุ่มสตรีนิยมได้ตั้งข้อสงสัยในการให้คุณค่าของ “ความเป็นผู้นำ” (Leadership) ในรูปแบบดั้งเดิม ซึ่งได้มีอิทธิพลต่อการเกิดกลุ่มที่มีจิตสำนึกใน เรื่องนี้ ในช่วงต้นทศวรรษ 1970 ที่ต้องการทบทวนระบบการบริหารที่ไม่มีประสิทธิภาพของการเมืองแบบชาย เช่น ชาร์ลอตต์ บันช์ (1976) ได้ชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าการเมืองของผู้ชายเป็นการแบ่งปันอำนาจ แต่เป็นการกดขี่ผู้หญิง เป็นความกลัวในการแสดงความรับผิดชอบ และเป็นอำนาจที่มักจะจัดสรรกันเฉพาะภายใน และต่อมาแนวคิดสตรีนิยมได้อธิบายแนวคิดใหม่เกี่ยวกับผู้นำสตรีที่มีคุณสมบัติพิเศษ เช่น ระดับการศึกษาได้ทำให้ผู้นำสตรีแตกต่างจากผู้นำชายในแง่ของความไม่เสมอภาคทางการเมืองระหว่างผู้นำและองค์ประกอบอื่น ๆ นอกจากนี้การเสนอแนวคิด “การปฏิบัติความเป็นผู้นำ” ของ พอลโล ไฟร์ (1970) ในประเด็นที่ว่าผู้นำสตรีมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับความเป็นผู้นำด้วยการผ่านการศึกษาเชิงอธิบาย (explanation) หรือจากการเป็นผู้นำแนวราบ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับทักษะส่วนบุคคลและการบริหารเวลา ผู้นำสตรีมีลักษณะของ ผู้นำที่มีความกระตือรือร้นถือเป็นประโยชน์ในการมีโอกาสหาประสบการณ์ใหม่ อย่างไรก็ตาม บทบาทการเป็นผู้นำนี้มีเป้าหมายในการสร้างข้อผูกมัดต่อผู้หญิง เพื่อให้เกิดการสร้างความเคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่เสมอ ซึ่งในประเด็นนี้ นักทฤษฎีสตรีนิยมได้โต้แย้งว่า ผู้หญิงมีประสบการณ์พิเศษในการเป็นผู้นำจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว เช่น การเป็นแม่และการเป็นผู้ดูแลซึ่งเป็นบทบาทที่เป็นแบบฉบับของผู้นำที่ดี ยกตัวอย่างเช่น มารดาต้องเรียนรู้การสร้างอำนาจเหนือบุตร อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้นำจากการเป็นแม่มีความเหมาะสมสำหรับกลุ่มที่มีขนาดเล็ก และมีความรับผิดชอบต่อสิ่งที่กระทำแม้ว่าจะอยู่ในหน้าที่หรือไม่ก็ตาม แนวความคิดนี้ ถือเป็นก้าวแรกของการสร้างกรอบแนวคิดทางรัฐสตรีนิยม

ทฤษฎีสตรีนิยมนับแต่ปลายทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาได้ก้าวออกไปจากแนวคิดที่ว่าผู้หญิงเป็นได้แค่ผู้ถูกกดขี่ และความเป็นหญิงเป็นเหตุหลักของความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงชาย สตรีนิยมหันมาให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องอำนาจในทุกระดับของการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการทบทวนเอกสาร การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ และการนำเสนอผลงานจะต้องเป็นวิชาการสายวิพากษ์ ซึ่งหน่วยวิเคราะห์ที่สำคัญในประเด็นเรื่องอำนาจ คือ “เพศภาวะ” (gender) ซึ่งเพศภาวะไม่ใช่เป็นแค่เพียงบทบาทหญิงชาย (sex role) แต่เพศภาวะคือสถานะแห่งเพศที่มีพลวัตกับระบบอำนาจในชนชั้น ชาติพันธุ์ และความแตกต่างอื่น ๆ ที่มีนัยสำคัญภายใต้เงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และ/หรือประวัติศาสตร์ในระยะเวลาหนึ่ง ๆ ที่มีผลต่อการจัดสรรและการเข้าถึงอำนาจและทรัพยากรในสังคมในแต่ละช่วงเวลา

ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป สตรีมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของตนเอง และมีความคาดหวังในบทบาทของตนเองสูงขึ้น สตรี

ได้กลายเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองที่มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในสังคม เนื่องจากค่านิยมในสังคมปัจจุบัน เชื่อว่า อำนาจทางการเมืองควรที่จะได้มีการกระจายไปสู่ประชาชนโดยไม่จำกัดเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ หรือศาสนา ดังนั้นประชาชนควรจะได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริงและทั่วถึง ซึ่งนับเป็นผลดีต่อการเปลี่ยนแปลงในสถานภาพและบทบาททางการเมืองของสตรี โดยปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ คือการที่สตรีได้รับโอกาสทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้นประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือ ประสบการณ์ที่สตรีได้รับจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

แฮโรลด์ ลาสเวลล์ (1966, อ้างในอุบลวรรณ วงศ์มี, 2545: 15) ได้ชี้ให้เห็นว่าบุคลิกภาพของสตรีในสังคมสมัยใหม่จะเป็นผู้นำที่มีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีความมั่นคงทางจิตใจ มีทักษะและความรอบรู้กว้างขวาง มีความเป็นอิสระและความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผย เทียบตรง และมีความกระตือรือร้นที่จะได้เข้ามามีบทบาทในเชิงสร้างสรรค์ในกิจกรรมทางการเมืองและสังคม อย่างเต็มที่

ทฤษฎีของลาสเวลล์ เกี่ยวกับบุคลิกภาพของสตรีสมัยใหม่จึงสอดคล้องกับการเปลี่ยนสังคมให้เป็นสมัยใหม่ ที่ยึดถือในหลักการของความเสมอภาคทางเพศ ในการมีบทบาททางสังคม และการเมือง สตรีในสังคมสมัยใหม่จึงควรได้รับสิทธิและโอกาสที่เท่าเทียมกับบุรุษ ในการมีบทบาทและใช้อำนาจทางการเมือง การเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน การได้รับการศึกษา และการได้รับการยอมรับนับถือจากสังคม เป็นต้น

อรพินท์ สวโชคชัย (2537) ได้เสนอแนวทางการส่งเสริมบทบาทสตรีในการพัฒนาในระดับชุมชนไว้ดังนี้ คือ

1. การคัดเลือกผู้นำสตรี

1.1 บุคลิกของผู้นำสตรีที่ดี คือ กล้าพูดกล้าแสดงออก มีความเสียสละ มีนิสัยดีมีมนุษยสัมพันธ์ ทำงานจริงจัง และเป็นผู้ที่ชุมชนให้การยอมรับ

1.2 ไม่จำเป็นต้องเน้นแต่สตรีที่มีอาวุโสเท่านั้น แต่ควรพิจารณาสตรีที่ยังอายุน้อยแต่เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือของกลุ่มหนุ่มสาวและชาวบ้านทั่วไปด้วย เพราะคนหนุ่มสาวมักมีความคิดก้าวหน้า และกล้าแสดงความคิดเห็นมากกว่า

1.3 การเลือกตั้งหรือแต่งตั้งผู้นำสตรี ควรได้รับการคัดเลือกและตัดสินใจจากบุคคลหรือกลุ่มตัวแทนหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อให้มีผลต่อการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

2. การมอบหมายบทบาทผู้นำสตรี

2.1 เป็นตำแหน่งที่มีบทบาทหน้าที่ชัดเจน ตลอดจนขอบเขตความรับผิดชอบ ลักษณะรูปแบบและวิธีการทำงานที่ประสานกับผู้นำชุมชนด้านอื่น ๆ

2.2 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้นำสตรีมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดในงานพัฒนา ให้กล้าพูดกล้าแสดงออกในที่ประชุม เพื่อเป็นเวทีในการสังสมประสบการณ์

2.3 มีการอบรมและฝึกอาชีพเสริม ตลอดจนทักษะด้านการจัดการ การบริหารกลุ่ม และอื่น ๆ ให้กับผู้นำสตรี เพื่อเป็นเวทีในการสร้างผลงานที่เป็นรูปธรรม ซึ่งจะทำให้สตรีมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น และมีผลงานเป็นที่ยอมรับของชุมชนมากยิ่งขึ้น

4) การยอมรับความสามารถของผู้นำท้องถิ่นสตรี

การศึกษาวិเคราะห์ถึงภาวะการยอมรับบทบาททางการเมืองของชาวลีซอต่อผู้นำสตรีลีซอความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของผู้นำสตรีลีซอครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์ภาพรวมของตัวแปรหลาย ๆ ตัวประกอบกันไป ซึ่งนับเป็นการวิเคราะห์และประเมินผลที่ไม่สามารถแสดงความแตกต่างของการปฏิบัติงานในลักษณะที่เป็นตัวเลขเพียงอย่างเดียวได้อย่างชัดเจน

ดังนั้น เพื่อให้การศึกษาวิเคราะห์ถึงภาวะการยอมรับบทบาททางการเมืองของผู้นำสตรีลีซอชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงพยายามกำหนดกรอบของการวิเคราะห์ให้ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยพิจารณาจากสภาพการยอมรับในการแสดงความสามารถของตัวผู้นำสตรีลีซอจากสมาชิกในชุมชนของตน และการยอมรับจากผู้นำในระดับอื่น ๆ ในชุมชน ซึ่งประเด็นการยอมรับนี้จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปัจจัยที่สำคัญ คือ

1. ความกล้าในการตัดสินใจหรือวินิจฉัยสั่งการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตัดสินใจเลือกการปฏิบัติงานทางใดทางหนึ่ง ซึ่งผู้นำที่ทำได้จะต้องมีความกล้าในการตัดสินใจตามความคิดเห็นของตนเอง มิใช่คล้อยตามความคิดเห็นของผู้อื่น

2. ความสามารถในการใช้ความรู้และใช้เหตุผลในการทำงาน โดยเฉพาะความสามารถที่สำคัญ 2 ประการคือ

- 2.1 ความสามารถทางด้านภาษาหนังสือ ผู้นำต้องมีความสามารถในการใช้ถ้อยคำภาษาทั้งในการพูด การอ่าน การทำรายงาน เพื่อสะดวกต่อการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ รวมทั้งความสามารถในการโน้มน้าวประชาชนให้ร่วมมือปฏิบัติงานในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

- 2.2 ความสามารถในการใช้เหตุผล ผู้นำจะต้องมีความสามารถที่จะวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหา พร้อมทั้งสามารถทดสอบหรือค้นหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในชุมชนของตน เพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบถึงข้อดีข้อเสียต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การตัดสินใจวางแผนการดำเนินงาน หรือการตัดสินใจเลือกวิถีทางที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

3. ความสามารถในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า หน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของผู้นำชุมชนคือ การบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชน การที่ผู้นำจะสามารถดำเนินการเช่นนี้ได้ ผู้นำจะต้อง

เตรียมมาตรการต่าง ๆ เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน และจะต้องสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยฉับพลันได้ ผู้นำที่สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี จึงมีโอกาสนี้ได้รับการยอมรับจากประชาชนมากกว่า

4. ความกระตือรือร้นสนใจในการทำงาน ผู้นำที่มีความกระตือรือร้นสนใจในการทำงาน และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน คือผู้นำที่มีความจริงใจและเต็มใจที่จะปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง รวมทั้งแสดงถึงความเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเองด้วย

2.2 บททวนวรรณกรรม เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาวิจัยได้แยกการพิจารณาออกเป็น 2 เรื่อง ได้แก่ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถและการยอมรับบทบาทในการเป็นผู้นำสตรีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศในชุมชนชาวเขา

ในการศึกษาบทบาทของผู้หญิงที่ทำงานกับชุมชน พบว่าการก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้นำของผู้หญิง มักเริ่มจากการถูกเลือกให้เป็นประธานหรือกรรมการกลุ่มผู้หญิงในหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มที่จัดตั้งโดยภาครัฐ โดยเฉพาะกรมพัฒนาชุมชนและกรมส่งเสริมการเกษตรซึ่งริเริ่มจริงจังในช่วงปี พ.ศ. 2525 หลังจากนั้นจึงมีอีกหลายหน่วยงานดำเนินรอยตาม โดยมีผู้หญิงเป็นกลุ่มเป้าหมาย องค์กรเอกชนเข้ามามีบทบาทในกลุ่มผู้หญิงช่วงปี พ.ศ. 2530 ตามสถานการณ์การถูกล่อลวง (โสเภณี) โรคเอดส์และเด็ก จนในที่สุดจึงมาถึงเรื่องประเด็นการเมืองการปกครอง ผู้หญิงที่ดำรงตำแหน่งเป็นประธานหรือหัวหน้ากลุ่ม มักจะได้รับการหล่อหลอมให้เป็นผู้หน้าที่แข็งแกร่ง จากการมีโอกาสเข้าร่วมประชุมและผ่านการฝึกอบรมหลายครั้ง

บทบาทของผู้หญิงส่วนใหญ่มักจะได้รับการยอมรับจากสังคมในฐานะ “ผู้บริการ” มากกว่าการทำงานในระดับการบริหาร (กรองแก้ว ลังการพันธุ์ อัสวชิน, 2542: 77) การที่ผู้หญิงจะก้าวเข้าสู่ระดับผู้บริหารนั้นต้องมีปัจจัยประกอบหลายอย่าง นอกจากความมุ่งมั่นตั้งใจจริงแล้วยังต้องมีการยอมรับจากชุมชนทั้งหญิงชายรองรับ ซึ่งรวมไปถึงครอบครัวต้องสนับสนุนจึงจะประสบความสำเร็จ สำหรับในการศึกษาถึงความสามารถและการยอมรับบทบาทในการเป็นผู้นำสตรี ในเรื่องนี้ได้มีผู้ที่ให้ความสนใจศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้นำสตรีและอุปสรรคที่ผู้นำสตรีได้ประสบในมุมมองที่แตกต่างกันไป ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

2.2.1 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถและการยอมรับบทบาทในการเป็นผู้นำสตรี

ในรายงานการวิจัยของเบญญา สวัสดิโอ (2524) เรื่อง “ภาวะผู้นำของสตรีในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ผู้นำสตรีประสบความสำเร็จ คือ การมีความรู้หลักหรือหน้าที่ใน การบริหาร ซึ่งได้แก่ การวางแผนงาน การกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ และควบคุมงาน การมีความคิดริเริ่ม การรู้จักวิธีการจูงใจและความสามารถในการแก้ไข ข้อขัดแย้งในการทำงาน โดยสามารถหาสาเหตุและแก้ไขตามหลักการพัฒนาองค์การ และระดับการศึกษาเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ทำให้มีโอกาสนในความก้าวหน้า

ส่วนอุปสรรคที่สำคัญของความสำเร็จในการบริหารงานของผู้นำสตรี คือ การขาดความเชื่อมั่นในตนเอง มีความทะเยอทะยานน้อย ไม่คิดที่จะก้าวหน้า และการมีความรู้ที่น้อย

ส่วนงานวิทยานิพนธ์ของ สมิหรา จิตตลดากร (2529) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำของสตรีในการปกครองท้องถิ่นของไทย” โดยสนใจศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้สตรีได้รับการแต่งตั้งและเลือกตั้งในตำแหน่งผู้นำในทางการเมืองในการปกครองท้องถิ่น (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สารวัตร กำนัน และแพทย์ประจำตำบล)

จากการศึกษาพบว่า ผู้นำสตรีทางการเมืองส่วนใหญ่เป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในสถานที่ที่ดำรงตำแหน่งอยู่ มีอาชีพเกษตรกรรม ไม่ค่อยกระตือรือร้นต่อมองโลกในแง่ดี ลักษณะการทำงานของผู้นำสอดคล้องกับลักษณะการจัดการในเชิงบริหาร คือ ไม่นิยมใช้อำนาจ ใช้ความสุภาพและความเข้าใจ มีการวางแผนล่วงหน้าเสมอ เน้นเป้าหมายเพื่อประโยชน์ส่วนรวม สตรีที่มีการศึกษาสูงจะใช้ความเด็ดขาดน้อยลง ฐานะทางเศรษฐกิจและภูมิหลังทางครอบครัวมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งทางการเมือง ในเรื่องการยอมรับจากผู้นำชุมชนอื่น ๆ กำนันสตรีจะได้รับการยอมรับในเรื่องการมีหลักธรรมในการปกครอง โดยเฉพาะความสุภาพอ่อนโยน ส่วนในด้านหน้าที่ ได้รับการยอมรับในเรื่องหน้าที่การบำรุงสาธารณะประโยชน์ การบำบัดทุกข์บำรุงสุขและการรักษาวัฒนธรรมประเพณี แต่สิ่งที่ได้รับการยอมรับน้อย คือ หน้าที่ด้านการสืบสวนข้อเท็จจริงและการเรียกรับเงินทองหรือแรงงานจากชาวบ้าน

สุจิตรา สง่าเนตร (2529) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การยอมรับบทบาททางการเมืองการปกครอง: ศึกษากรณีข้าราชการจังหวัดนครพนม” พบว่า เพศของข้าราชการมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการยอมรับบทบาททางการเมืองการปกครองของสตรี ส่วนตัวแปรภูมิหลังอื่น ๆ ไม่พบความสัมพันธ์อย่างมีนัย

สำคัญ นอกจากนี้ ระดับการยอมรับจะลดลงตามลำดับความสำคัญและอำนาจที่สูงขึ้นของบทบาทแต่ละบทบาท

สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา (2534, อ้างในลัษมณ ร่วมชาติ, 2537: 19) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “สตรีกับอาชีพ” พบว่า สตรีที่ทำงานภาคราชการ ทั้งที่เป็นข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ เป็นกลุ่มสตรีที่ได้รับการเลือกปฏิบัติน้อยที่สุด เพราะรายได้หรือเงินเดือนใช้หลักเกณฑ์ตามระดับความรู้ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์เดียวกับที่ใช้กับข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจบุรุษ แต่ความก้าวหน้าในการทำงานยังน้อยกว่าบุรุษ ทั้งที่หลักเกณฑ์ของการเลื่อนขั้นตำแหน่งนั้นพิจารณาจากเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน ผู้บริหารระดับสูงที่เป็นบุรุษยังคำนึงถึงความเหมาะสมทางร่างกาย จิตใจ สถานภาพ การสมรส ครอบครัว และบุคลิกส่วนตัวมาเป็นข้อกำหนดที่จะสนับสนุนให้สตรีดำรงตำแหน่งผู้บริหารระดับสูง ทำให้สตรีจำนวนไม่น้อยขาดโอกาสก้าวหน้าในชีวิตราชการ

ลัษมณ ร่วมชาติ (2537) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “สตรีกับการบริการราชการ: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้บริหารในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า การเข้ามามีบทบาททางการบริการของสตรีนั้น ส่วนใหญ่เลือกประกอบอาชีพราชการด้วยเหตุผลแรงจูงใจจากความมั่นคงและความก้าวหน้าในงานอาชีพ การได้รับคำแนะนำและการสนับสนุนจากครอบครัวและการมีความรู้ความสามารถจากการศึกษาตรงกับสาขางานอาชีพ โดยลักษณะงานที่ปฏิบัติในส่วนใหญ่นั้นมีความเหมาะสมกับทุกเพศ แต่ผู้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารในหน่วยงานมักเป็นเพศชาย นั่นเป็นเพราะเหตุผลทางการบริหาร ลักษณะงาน และนโยบายของหน่วยงาน รวมทั้งกฎระเบียบที่กีดกันในเรื่องเพศ ส่วนปัจจัยที่สนับสนุนให้สตรีเข้าสู่ตำแหน่งทางการบริหาร นอกเหนือจากคุณสมบัติหรือเงื่อนไขที่หน่วยงานกำหนดไว้เฉพาะตำแหน่งแล้ว ยังมีปัจจัยสนับสนุนอื่น คือ ความรู้ความสามารถส่วนตัว ความอาวุโส คุณสมบัติส่วนตัวที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน และความไว้วางใจของผู้บังคับบัญชา ส่วนอุปสรรคในการเข้าสู่ตำแหน่งทางการบริหาร คือ การกีดกันทางเพศ การต่อสู้แบบเพื่อแย่งชิงตำแหน่ง และความไม่พร้อมของสตรีผู้บริหารเอง

กิตติศักดิ์ เมฆขจร (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของผู้นำกลุ่มแม่บ้านในการมีส่วนร่วมทางการเมือง: ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกตั้ง อบต. ในเขตอำเภอแม่แตง” พบว่า บทบาทและพฤติกรรมของผู้นำกลุ่มแม่บ้านในการมีส่วนร่วมทางการเมืองเมื่อคราวเลือกตั้ง อบต. เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2540 นั้นโดยภาพรวมได้รับการยอมรับจากประชาชนอย่างดี โดยเฉพาะด้านความสามารถด้านการรวมพลังเป็นปึกแผ่น และสามารถสร้างพลังต่อรองทางการเมืองและวางตนเป็น

กลางทางการเมือง แต่บทบาทและพฤติกรรมเกี่ยวกับการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผู้สมัครรับเลือกตั้งให้ประชาชนได้ทราบ ได้รับการยอมรับน้อยกว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบอื่น นอกจากนี้ประชาชนยังให้การยอมรับบทบาท ความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่มแม่บ้านในทุก ๆ ด้าน เว้นแต่ความสามารถในการจัดหางบประมาณเพื่อนำมาพัฒนาท้องถิ่น ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมของผู้นำกลุ่มแม่บ้านที่มีส่วนทำให้ได้รับการยอมรับต่ำเกิดขึ้นจาก ผู้นำกลุ่มแม่บ้านมีการศึกษาค่ำ มีความอ่อนแอ ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ปรับตัวได้ล่าช้า และมีการแม่บ้าน อย่างไรก็ตาม ประชาชนเห็นว่าเพศหญิงไม่ใช่ปัญหาและอุปสรรคในการเป็นผู้นำทางการเมือง

ต่างจากผลการของศึกษาในวิทยานิพนธ์ของ จรัส ช่างเรือน (2544) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การยอมรับของชุมชนในบทบาททางการเมืองของกลุ่มแม่บ้านอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย” ที่พบว่า ชุมชนยอมรับบทบาททางการเมืองของกลุ่มแม่บ้านน้อย และกลุ่มแม่บ้านจะมีบทบาทมากในการเลือกตั้งเท่านั้น เพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่เกี่ยวข้องการเป็นฐานคะแนนเสียง ได้แก่ การรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมที่เหนียวแน่น โครงสร้างของกลุ่ม ความต้องการการสนับสนุนในการทำกิจกรรมของกลุ่ม การบริหารภายในกลุ่มและสมาชิกที่มีเป็นจำนวนมาก ส่วนการแสดงพฤติกรรมในการเลือกตั้งของกลุ่มแม่บ้านขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ตอบแทนที่ได้รับจากผู้สนับสนุนเลือกตั้งในเชิงอุปถัมภ์ นอกจากนี้ยังพบว่า อายุ สถานภาพการสมรส อาชีพ และการมีสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นกลุ่มแม่บ้าน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างในการยอมรับบทบาททางการเมืองของกลุ่มแม่บ้าน

บุญทริก วิชาเจริญ (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของผู้นำกลุ่มสตรีในระดับชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือของประเทศไทยต่อการเรียกร้องสิทธิสตรี” พบว่า แรงจูงใจที่สำคัญที่ทำให้ผู้นำสตรีท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการช่วยเหลือเรียกร้องสิทธิสตรีสังคมภาคเหนือคือปัญหาความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งในปัจจุบันนี้ ผู้หญิงในภาคเหนือมีความตื่นตัวเกี่ยวกับปัญหาสิทธิสตรี สังเกตจากผู้หญิงมีการรวมกลุ่มมากขึ้นเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพในการต่อรอง และยังส่งผลให้วิธีการในการดำเนินงาน ตลอดจนแนวทางแก้ปัญหาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

จากวรรณกรรม เอกสารและงานวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำสตรี ดังที่รวบรวมมาจะเห็นว่า ส่วนใหญ่มีความสอดคล้องต้องกันเกี่ยวกับผลการศึกษาดังปัจจัยที่ทำให้ผู้นำสตรีประสบความสำเร็จ ซึ่งได้แก่ ระดับการศึกษา ความรู้ความสามารถของผู้นำสตรี โดยเฉพาะความสามารถ

ทางด้านการบริหาร บุคลิกภาพส่วนตัวของผู้นำสตรี ฐานะทางเศรษฐกิจและภูมิหลังทางครอบครัว อาทิเช่น การได้รับความสนับสนุนจากครอบครัว หรือการมีภาระแม่บ้าน ล้วนมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งหน้าที่และการปฏิบัติงาน ส่วนปัญหาและอุปสรรคของผู้นำสตรี โดยส่วนใหญ่แล้วเกิดจากความไม่พร้อมของผู้นำสตรีเอง การขาดความเชื่อมั่น มีความทะเยอทะยานน้อย การมีความรู้ไม่เพียงพอให้ขาดข้อมูลในการตัดสินใจ และผลการศึกษาส่วนใหญ่ยังพบว่า เพศ และสรีระทางร่างกายของสตรีเป็นอีกเหตุผลหนึ่งในการนำมาเป็นข้อกล่าวอ้างในการกีดกันทางเพศ

2.2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศของชุมชนชาวเขา

ในงานวิทยานิพนธ์ของ ทวิช จตุรพลกุลย์ (2538) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน: การศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่าในปัจจุบัน ชาวลีซอยากจนกำลังถูกบีบบังคับให้ต้องเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมที่ทันสมัย โดยรัฐได้ยื่นมือเข้ามาจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนด้วยความหวังดี แต่ได้ทำให้ชุมชนตกอยู่ในสถานะเป็นอัมพาตเชิงโครงสร้าง สูญเสียศักยภาพในการจัดการกับปัญหาของตนเองอย่างแท้จริง เมื่อบุคคลรู้สึกไร้อำนาจและสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นคน และความเป็นชาติพันธุ์อยู่ในภาวะใกล้แตกสลาย การนิยามความเป็นลีซอใหม่ และการยืนยันถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่มจึงสะท้อนออกมาโดย “พิธีกรรม” และยังมีการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ โดยการปรับวัฒนธรรมไทยเข้ามาอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมลีซอ (Lisuization) มีการตีความสำนึกของชาติพันธุ์ในบริบทใหม่ เช่น การปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของ *อาปาไหม่วี* (ศาลปู่เจ้า) ให้มีลักษณะทันสมัยสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากภายนอกมากยิ่งขึ้น การตีความภาวะมีมลทินทางสังคมของครัวเรือนที่ซื้อของใหม่มาทำให้ดูราวกับเป็นของเก่าเพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยวเป็นการกระทำที่ขัดกับกฎจารีต และมีการนิยามความเจ็บป่วยกับภาวะไร้ศักดิ์ศรีของเพศชายว่า เป็นผลมาจากการสูญเสียงานที่มีความหมายต่อสถานภาพความเป็นชายที่น่าเชื่อถือ ทำให้ไม่มีหนทางแสดงบทบาทของผู้ชาย ความความคาดหวังของชุมชนได้ ภาวะสูญเสียอำนาจและไร้ศักดิ์ศรีในปัจจุบันจึงเป็นผลมาจากการพัฒนาโดยตรง ไม่ใช่เกิดจากการละเมิดอำนาจเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐ ในการกระชับ ความสัมพันธ์กับตัวแทนของอำนาจรัฐ ด้วยวิธีการสร้างพันธมิตร การสร้างศาลาที่พักริมทางไว้เป็นสมบัติของส่วนรวมเพื่อแสดงว่าตนมีความน่าเชื่อถือและเป็นการทำคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม ทดแทนความผิดที่ได้ห่างเหินไปจากความสัมพันธ์กับชุมชน *พิธี จื่อเพีย* ซึ่งเป็นการสะเดาะเคราะห์ให้กับสามีภรรยา จากการที่ผู้ชายได้สูญเสียบทบาทสำคัญในครอบครัวไป เพื่อแสดงว่าสถานภาพของผู้ชายยังคงมีความหมายต่อความ

เป็นครอบครัว และทำให้ผู้หญิงรับรู้และกลับมายอมรับความสำคัญของสามีในฐานะส่วนหนึ่งของ การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าจะมีบทบาท ลดลงก็ตาม

สำหรับงานวิทยานิพนธ์ของ **ชลดา มนตรีวัต (2541)** ได้นำงานศึกษาของทวิชมาเป็นตัวแบบ ในการศึกษาเรื่อง “การสร้างความเป็นหญิงชายทางสังคม และจริยธรรมในชุมชนลาหู่: กรณีศึกษา หญิงลาหู่” โดยศึกษาพบว่า จากการที่สังคมไม่ได้เตรียมให้ผู้หญิงมีบทบาทที่ต้องเผชิญกับโลก ภายนอก หรือกระบวนการสร้างความเป็นหญิงชาย และการแบ่งงานกันทำของลาหู่ไม่ได้เตรียม ผู้หญิงไว้สำหรับการหารายได้ให้กับครอบครัว กล่าวคือ สังคมลาหู่ (มุเซอ) ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลง ไปจากสังคมดั้งเดิมไปอย่างสิ้นเชิงแล้ว ผู้หญิงไม่สามารถที่จะอยู่กับบ้านและทำงานบ้านเพียงอย่าง เดียว ผู้ชายซึ่งมีหน้าที่หลักในการรับผิดชอบปากท้องของสมาชิกในครอบครัวก็ไม่สามารถที่จะเลี้ยงดู ครอบครัวแต่ฝ่ายเดียว เพราะสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง และนิเวศวิทยานดอยไม่ เหมือนเดิมแล้ว จึงจำเป็นต้องให้สมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำมาหากินเพื่อความอยู่รอด ในสังคม ปัจจุบัน ผู้หญิงทั้งหลายต้องออกจากบ้านไปหารายได้ให้กับครอบครัวตั้งแต่ยังไม่ได้แต่งงาน ซึ่งมี จำนวนไม่น้อยที่ต้องไปใช้ชีวิตอยู่กับคนนอกเผ่า ในขณะที่การจกระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของ ชาวลาหู่ไม่ได้เตรียมให้ผู้หญิงต้องใช้ชีวิตเช่นนี้ ทำให้หญิงสาวบางคนถูกล่อลวงไปค้าประเวณี ได้ง่ายขึ้น เมื่อเทียบกับผู้หญิงที่มาจากสังคมที่ได้มีการเตรียมมาก่อนนั่นเอง

การศึกษายบทบาทหญิงชายในความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชนชาวเขา ภายใต้บริบททาง สังคมวัฒนธรรมของชุมชนชาวเขาในปัจจุบัน และระบบเศรษฐกิจการเมืองในแบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ในวิทยานิพนธ์ของ **ศิริทิพย์ หมั่นทรัพย์ (2543)** เรื่อง “กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์และการปรับ เปลี่ยนบทบาทหญิงชายในชุมชนปกากะญอ” พบว่า โครงสร้างทางสังคมของชุมชนปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ดั้งเดิม เป็นลักษณะสังคมที่มีการนับญาติทางสายตระกูลมารดา และการอยู่อาศัยภายหลังการแต่งงานในบ้านฝ่ายหญิง ในชุมชนมีการประดิษฐ์สร้างความเป็นหญิงชายที่มีความแตกต่าง กัน บนพื้นฐานของการให้เกียรติและเห็นคุณค่าของกันและกัน ระบบครอบครัวและเครือญาติ สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผู้หญิงเป็นแกนกลางในการจัดการทางสังคม นอกจากนี้ ผู้หญิงยังมีบทบาทในการเป็นแรงงานสำคัญทางการผลิตในไร่อีกด้วย สิ่งเหล่านี้จึงตอกย้ำให้เห็นถึงสถานภาพ ของผู้หญิงที่ชุมชนยอมรับและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

แต่เมื่อชุมชนปะกาเกอญอเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเต็มรูปแบบ ประกอบกับข้อจำกัด ของการดำเนินโครงการพัฒนาทั้งหลายเข้าไปในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเลือกทำงานกับชาวบ้านผู้ชาย เท่านั้น หรือการทำงานกับชาวบ้านบางกลุ่ม ด้วยความเชื่อว่าชุมชนมีความเป็นหนึ่งเดียวปราศจาก

ความขัดแย้ง ส่งผลให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นที่ชัดเจนและซับซ้อนมากขึ้นพร้อม ๆ กับโอกาสทางสังคมที่สมาชิกแต่ละคนในชุมชนได้รับอย่างแตกต่างกันด้วย ภายใต้สถานการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ต่างต้องปรับเปลี่ยนบทบาทในความสัมพันธ์ทางการผลิตไปในลักษณะต่าง ๆ กัน

ถึงแม้ว่าพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มครัวเรือนยากจนเปิดกว้างกว่าเดิม ผู้ชายกลับใช้พื้นที่ทางสังคมที่เปิดโอกาสให้นี้มาเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจ ทั้งกับสมาชิกในกลุ่มฐานะเดียวกันและต่างฐานะ ในขณะที่ผู้หญิงถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขของบทบาทในครอบครัว ทำให้การต่อรองอำนาจของพวกเธอมีน้อยลง สำหรับกลุ่มครัวเรือนปานกลางซึ่งได้รับโอกาสให้ก้าวหน้าสู่กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้น ผู้หญิงสามารถครองพื้นที่ทางการผลิตของพวกเธอไว้เช่นเดิมได้ด้วยการผสมผสานความรู้ด้านการผลิตแบบเดิมของผู้หญิงเข้ากับความรู้ด้านเกษตรสมัยใหม่ของผู้ชาย และใช้เครือข่ายทางสังคมของกลุ่มหมู่บ้านเป็นทางออกในการระดมและกระจายทุน เพื่อรองรับการผลิตที่ต้องแข่งขันอย่างเข้มข้น ทำให้เธอสามารถรักษาสถานภาพทางสังคมของเธอไว้ในฐานะที่เท่าเทียมกับผู้ชาย ส่วนในกลุ่มครัวเรือนร่ำรวย ผู้หญิงใช้ฐานอำนาจเก่าที่มีอยู่มาเป็นเครื่องมือในการตีความและให้ความหมายใหม่กับกลไกและระบบต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้เกิดบทบาทและสถานภาพใหม่ที่สามารถเจรจาต่อรองกับผู้ชายได้มากกว่าเดิม สถานภาพของพวกเธอจึงเป็นที่ยอมรับของชุมชนมากกว่าผู้ชาย

ในงานวิทยานิพนธ์ของ วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ (2545) เรื่อง “พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอีสาน (เข่า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา” พบว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและบทบาททางเพศสภาพ (gender roles) ในครอบครัวของผู้หญิง อีสาน (เข่า) ทั้งในช่วงก่อนและหลังการย้ายถิ่นฐานเข้ามาในเมืองนั้น ยังวนเวียนอยู่กับการผลิตซ้ำของอำนาจชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) เช่นกัน คือ เป็นพลวัตที่ยังให้สิทธิผู้ชายในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต การแจกจ่าย การบริโภค รวมทั้งสิทธิในเรื่องศักดิ์ศรีและการยอมรับจากสังคม หรือมีพื้นที่ทางสังคมที่ได้รับการยกย่องมากกว่าผู้หญิง ในด้านบวก การพัฒนาของรัฐและระบบทุนนิยมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมโอกาสให้ผู้หญิงชาวเขาได้รับการศึกษาสมัยใหม่มากขึ้น แต่ในด้านลบ การพัฒนาทำให้พวกเธอถูกกดขี่ไม่ว่าจะเป็นอคติต่อชาวเขาและอคติต่อผู้หญิงในเรื่องต่าง ๆ และการมองข้ามความซับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชนชาวเขา เป็นต้น ผลจากการพัฒนาดังกล่าวทำให้ผู้หญิงชาวเขาและครอบครัวยากจนและทำให้เธอมีความขัดแย้งในเรื่องบทบาทเพศสภาพกับครอบครัวและชุมชนเดิม กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงชาวเขาต้องเคลื่อน

ย้ายมาทำงานในเมือง อีกทั้งทุนนิยมโดยรัฐก็ยังมีความคลุมเครือก้ำกึ่งระหว่างด้านบวกและด้านลบ ต่อเธอในรูปแบบต่าง ๆ

อำนาจชายเป็นใหญ่ที่แวดล้อมอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้หญิงอีสาน มีลักษณะยืดหยุ่น และมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างตามความสัมพันธ์ของสังคมและทำเลที่ตั้ง (location) ในแต่ละช่วงเวลา โดยผู้หญิงเองพยายามต่อรองตอบโต้อำนาจชายเป็นใหญ่ที่แฝงมากับบทบาททางเพศสภาพในเรื่องต่าง ๆ โดยใช้ยุทธวิธี (Strategies) ที่ประสมประสานกันอย่างหลากหลายเป็นพลวัต และมักจะดำเนินควบคู่ไปกับการใช้ความหมายทางสังคม (Social meanings) เพื่อสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่ต้องการในขณะเดียวกัน ก็ซ้อนทับกับการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้เธอได้ต่อรองกับอำนาจชายเป็นใหญ่ที่สะท้อนอยู่ในรูปของบทบาททางเพศสภาพทั้งจากครอบครัวเดิม และครอบครัวที่เธอสร้างขึ้นใหม่อีกด้วย บทบาททางเพศสภาพในแต่ละเรื่องของเธอภายใต้ความสัมพันธ์แบบครอบครัว จึงเป็นผลผลิตจากพลวัตของความขัดแย้ง และต่อรองตอบโต้ของเธอกับอำนาจชายเป็นใหญ่ที่หลากหลายซับซ้อน ซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามทำเลที่ตั้ง (Location) และการตีความของตัวเธอในแต่ละช่วงเวลา โดยมีการพัฒนาของรัฐในแง่โครงสร้างเศรษฐกิจ ระบบการศึกษาและกระบวนการกล่อมเกลாத่างสังคม (Socialization) เป็นบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่สำคัญ

จากวรรณกรรม เอกสารและงานวิจัยที่รวบรวมมา จะเห็นได้ว่า ระบบคิดที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ยังคงครอบงำในทุกสังคม โดยเฉพาะในสังคมชนเผ่า นอกจากนี้ ผลการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศในชุมชนชาวเขา มีความสอดคล้องต้องกันประการหนึ่ง คือ นโยบายการพัฒนาของรัฐไทยรวมทั้งอิทธิพลของทุนนิยมและระบบตลาด ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศในชุมชนชาวเขา ซึ่งชุมชนชาวเขาต่างได้รับผลกระทบนี้และมีการแสดงการเผชิญหน้ากับภาวะความเปลี่ยนแปลงของชนเผ่าที่แตกต่างกันออกไป ดังเช่น งานวิทยานิพนธ์ของ ทวิช จตุรพฤษ พบว่า ลีซอได้หันกลับมาสู่สังคมแล้วนำความเชื่อทางศาสนาและระบบจักรวาลวิทยาเป็นหลักในการประสานเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา ส่วนการศึกษาวิจัยของ ชลดา มนตรีวัต พบว่า ผู้หญิงประสบความล้มเหลวในการออกไปใช้ชีวิตนอกชนเผ่า เพราะสังคมลาหู่ไม่ได้มีการจัดหาคำอธิบาย หรือเตรียมวิธีการเพื่อเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ส่วนในงานวิทยานิพนธ์ของ ศิริทิพย์ หมั่นทรัพย์ พบว่า ผลกระทบของการพัฒนาได้เปิดโอกาสให้ผู้ชายใช้พื้นที่ทางสังคมในการระดมและกระจายทุนเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจมากขึ้น ในขณะที่ผู้หญิงถูกจำกัดด้วยบทบาท ภายในครอบครัว ทำให้ผู้หญิงมีอำนาจต่อรองน้อยลง มีเพียงผู้หญิงที่มีฐานะร่ำรวยที่สามารถใช้ ฐานอำนาจเก่ามาเป็นเครื่องมือในการตีความและสร้างบทบาทและสถานภาพใหม่ที่สามารถต่อรองกับผู้ชายได้สูงกว่าเดิม